

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Кришовської Олександри Олександрівни
«Соціально-психологічні умови міжособистісного
взаєморозуміння в інтернет-спілкуванні»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія;
психологія соціальної роботи

Стрімке поширення інтернету в сучасному світі сприяє розвитку онлайн-спілкування як невід’ємної, а в перспективі, чи не основної частини життєдіяльності людини, відтак вивчення особливих умов, закономірностей, можливостей та обмежень опосередкованої інтернетом міжособистісної взаємодії без сумніву є *актуальним* науково-дослідницьким напрямом. Що ж до проблеми міжособистісного взаєморозуміння, то її багатогранність і складність повсякчас ставить перед науковцями нові пошукові запити. У представленій дисертації автор, вдало поєднуючи ці два актуальні напрями дослідження, шукає відповідь на питання: за яких умов можливо досягнути взаєморозуміння у синхронному текстовому діалогічному комп’ютерно-опосередкованому спілкуванні?

Тематика дисертаційної роботи відповідає пріоритетним напрямам розвитку соціально-психологічної науки, зокрема дослідженням з проблем медіапсихології та медіаосвіти, які розробляються в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України. Дисертація виконана в межах науково-дослідницької теми лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України «Соціально-психологічні та психолого-педагогічні умови організації медіаосвіти молоді» (державний реєстраційний номер 0114U001514), що додатково підтверджує *актуальність теми дослідження*.

Чітке розуміння мети й основних положень роботи дозволило О. О. Кришовській коректно сформулювати науковий апарат дослідження – предмет, об’єкт, завдання та методи, що забезпечило планування й здійснення роботи на належному рівні, з отриманням достовірних та значущих наукових результатів.

На підставі аналізу змісту дисертації можемо констатувати, що представлене дослідження містить *нові науково обґрунтовані результати: вперше* визначено та емпірично верифіковано соціально-психологічні умови досягнення міжособистісного взаєморозуміння в синхронному діалогічному текстовому онлайн-спілкуванні; *набули подальшого розвитку* положення концепції медіа-активності в контексті взаємодії з інтернет-простором. Отримані результати істотно поглиблюють і вдосконалюють теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми комп'ютерно-опосередкованого спілкування, зокрема розуміння можливостей підвищення його загальної ефективності та умов досягнення міжособистісного взаєморозуміння в інтернет-спілкуванні. Розроблені авторкою соціально-психологічні тренінгові технології та рекомендації щодо оптимізації онлайн-взаєморозуміння безумовно засвідчують *практичне значення* результатів дослідження. Основні положення дослідження можуть бути використані у навчальних курсах із соціальної психології, медіапсихології та медіаосвіти, сучасної практичної психології.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні засади дослідження взаєморозуміння в мережі інтернет» представлено ґрунтовний *теоретичний аналіз* різних підходів щодо розв'язання проблеми міжособистісного спілкування та взаєморозуміння. Слід зазначити наукову ретельність дисертантки у формулюванні робочих визначень понять дослідження та їхньої операціоналізації, наприклад всебічний аналіз феномену взаєморозуміння, включно у контексті парадигми тілесно-орієнтованої психотерапії, або пояснення популярності соціальних мереж з огляду на мотивацію афіліації. Вагомим результатом здійсненого О. О. Кришовською теоретичного аналізу вважаємо розроблену *концептуальну модель психологічних умов взаєморозуміння в інтернет-спілкуванні*, яка забезпечила комплексне вивчення факторів, що сприяють порозумінню комунікантів в текстовому діалогічному синхронному онлайн-спілкуванні. Зазначена модель включає мотиваційні, темпоральні, стилістичні, процесуальні умови, а також умови емоційного обміну та онлайн-активність особистості. Доцільність виокремлення саме таких компонентів моделі досить переконливо обґрунтована дисертанткою в ході теоретичного аналізу, а подальше експериментальне дослідження логічно

й послідовно доповнило теоретичну частину, дозволивши розкрити соціально-психологічний зміст визначених умов.

Позитивною стороною *емпіричної частини* дисертації, представленої в другому розділі «Емпіричне дослідження соціально-психологічних умов міжособистісного взаєморозуміння в мережі інтернет», є кваліфіковано спланований, організований та проведений *констатувальний експеримент*. Дисертантка продемонструвала не тільки достатній рівень компетентності у використанні експериментального методу, але й творчий підхід до реалізації поставлених цілей дослідження, запропонувавши учасникам експерименту творчі завдання. Принагідно зазначимо, що дизайн емпіричного дослідження міг бути більш виразним в теоретико-методологічному аспекті, якби авторка представила більш розгорнуте пояснення вибору тем експериментальних діалогів та більш повно обґрунтувала вибір методик дослідження.

Вагомим результатом дисертації вважаємо запропоновану О.О. Кришовською анкету «Дослідження взаєморозуміння в інтернет-спілкуванні» («ДВІС»). При розробці анкети дисертантка дотрималася необхідних методичних вимог, застосувала відповідні процедури стандартизації та математико-статистичний апарат, що забезпечило отримання валідного та надійного діагностичного інструменту. При цьому зазначимо, що в тексті дисертації (Додаток Г) представлені лише питання анкети, натомість відсутні такі важливі складові анкети як вступна частина та «паспортичка». Ймовірно, це просто технічне упущення.

Значущими науковими результатами дослідження є встановлені зв'язки соціально-психологічних умов онлайн-спілкування із взаєморозумінням між співрозмовниками. Особливо цікавим вважаємо зв'язок усвідомлення тривалості бесіди та взаєморозуміння, який виявився всупереч припущенню не прямим, а оберненим. Також важливим є виявлений інтеркореляційний зв'язок темпоральних та процесуальних умов взаєморозуміння. Дещо парадоксальною виглядає слабка кореляція між когнітивним критерієм онлайн-активності та показниками взаєморозуміння. Дисертантка описує та пояснює виявлені зв'язки, однак рівень якісної психологічної інтерпретації отриманих результатів, на наш погляд, міг би бути вищим. Особливо цікавою та вартою подальшого дослідження видається специфіка мотиваційних умов взаєморозуміння в онлайн-спілкуванні з врахуванням

фактору знайомства комунікантів, особливостей налаштованості на комунікацію, потреби бути в контакті, проявів довіри, уваги, інтересу до співрозмовника.

Слід також позитивно оцінити проведений О. О. Кришовською *формувальний експеримент*, результати якого викладено в третьому розділі «Соціально-психологічні засоби підвищення взаєморозуміння в онлайн-спілкуванні». Дисертанткою була розроблена тренінгова програма, з фокусом уваги на формуванні комунікативних навичок та вмій, розвитку медіаграмотності, стимулювання медіаторчості. Залучення трьох груп досліджуваних (експериментальної, контрольної та плацебо) дозволило дисертантці зробити переконливі висновки щодо ефективності тренінгу, виділити його недоліки та запропонувати способи його вдосконалення.

Достовірність наукових положень роботи забезпечена балансом якісного й кількісного аналізу, залученням репрезентативної вибірки досліджуваних, використанням валідного діагностичного інструментарію, кваліфікованим, коректним застосуванням статистичних методів обробки результатів.

Сформульовані дисертанткою *висновки* в структурованому та стислому вигляді узагальнюють результати дисертаційної роботи та відображають досягнення мети, реалізацію завдань, бачення автором дисертації перспектив подальшої розробки проблематики. Висновки є науково обґрунтованими, чітко сформульованими, викладені в необхідній логічній послідовності.

Основний зміст дисертації відображено у 10 одноосібних наукових працях, серед яких 1 статтю опубліковано у міжнародному науковому виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – англійською мовою у зарубіжному науковому виданні, 3 – у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України.

Зміст положень автореферату відображає основні положення дисертації, його оформлення відповідає чинним вимогам.

Отже, дисертація О. О. Кришовської є самостійним, логічним за своїм змістом і структурою, завершеним за змістом дослідженням, виконаним на належному теоретичному та емпіричному рівні.

Водночас висловимо окремі зауваження та побажання.

1. У результаті проведеного дослідження отримано низку цікавих, певною мірою парадоксальних зв'язків. Так, дисертантка вказує на парадоксальність зв'язку онлайн-активності особистості та спілкування із незнайомими співрозмовниками (с. 13 автореферату), слабкий зв'язок між когнітивним критерієм онлайн-активності та взаєморозумінням в інтернет-спілкуванні (с. 119 тексту дисертації), обернений зв'язок усвідомлення тривалості бесіди та взаєморозуміння (с. 8 автореферату). При цьому рівень психологічної інтерпретації та узагальнення цих даних не дозволяє повною мірою визначити наукову цінність отриманих результатів. Варто не просто констатувати, але й показати відмінність отриманих результатів від відомих раніше, підкріпити авторські міркування аналогічними результатами вітчизняних та зарубіжних досліджень, обґрунтувати необхідність додаткових досліджень.

2. Здійснений у роботі констатувальний та формувальний експерименти без сумніву є вагомим науковим здобутком, однак інформація про структурні одиниці експерименту, такі як незалежна, залежна, зовнішні змінні, а також контрольна та експериментальна групи подана дещо хаотично, місцями – заплутано та неоднозначно (наприклад, суперечливі визначення ЕГ і КГ на с. 76 і 83, або ж згадування про вплив незалежної змінної на с. 9 автореферату, без жодного попереднього пояснення, що саме було в експерименті визначено як НЗ та ЗЗ). У запропонованому дизайні емпіричного дослідження явно не вистачає чітко прописаного експериментального плану із зазначенням кількості груп, кількості незалежних змінних та варіантів їхнього прояву, видів шкал представлення незалежних змінних тощо. Відповідно до виділених критеріїв важливо було би також вказати, який саме тип експериментального плану був застосований у дослідженні.

3. У дисертації презентовано авторську анкету для отримання інформації про соціально-психологічні умови та особливості інтернет-спілкування досліджуваних («ДВІС»), що підкреслює прикладне значення дослідження. Для проведення опитування за допомогою зазначеної анкети авторка обрала опосередковану форму у вигляді анкетування в соціальних мережах, обґрунтовуючи свій вибір. Однак вважаємо, що робота набула би більшої практичної ваги за умови використання прямих форм опитування, наприклад глибинного інтерв'ю.

4. Текст дисертації містить низку граматичних та стилістичних помилок, зокрема неузгоджену нумерацію та невідповідні назви таблиць.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку соціально-психологічної теорії й практики загалом, психології масової комунікації та медіапсихології зокрема.

Дисертація «Соціально-психологічні умови міжособистісного взаєморозуміння в інтернет-спілкуванні» відповідає вимогам МОН України, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор, Олександра Олександрівна Кришовська, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Університету економіки та права «КРОК»

Г. В. Абаніна